

УДК 372.41

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ НАД ФОРМУВАННЯМ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ

Подановська Г.В.

Педагогічний коледж

Львівського національного університету імені Івана Франка

У статті досліджено основні теоретичні аспекти формування комунікативної компетентності учнів початкової школи. Зроблено аналіз понять «компетентність», «компетенція», «комунікативна компетентність». Розкрито роль уроків літературного читання, які сприяють досвіду міжособистісного спілкування. Розглянуто особливості роботи над формуванням комунікативної компетентності молодших школярів на уроках літературного читання.

Ключові слова: компетентність, компетенція, комунікативна компетентність, молодші школярі, літературне читання.

Постановка проблеми. У зв'язку з модернізацією системи освіти України відповідно до інтеграції її в європейській освітній простір набули поширення поняття «компетенція» і «компетентність» взагалі і «комунікативна компетентність» зокрема. За рекомендаціями Європейського парламенту та Європейської ради (від 18 грудня 2006 року щодо ключових компетентностей ціложиттєвої освіти (2006/962/ЄС) «спілкування рідною мовою» визначено однією з ключових компетентностей [6].

Саме у початковій школі закладаються основи формування ключових компетентностей особистості, і насамперед – комунікативної компетентності – не лише як засобу сприймання й передачі інформації, а як процесу взаємодії, сприйняття та пізнання людьми один одного.

Формування комунікативної компетентності повинно вписуватися в систему, яка забезпечує розвиток особистості, її активної життєвої позиції, свідомого ставлення до громадянського обов'язку кожного школяра на всіх етапах навчання. Формування світогляду, розвиток пізнавальної активності й самостійності в значній мірі залежить від того, наскільки школярі оволодіють рідною мовою, мовленнєвими вміннями й навичками.

Кожний індивідум, член суспільства може приєднатися до інтелектуального багатства, накопиченого попередніми поколіннями у процесі пізнання істини через мову, мовленнєві вміння. Оволодіння багатством рідної мови та мовленнєвими вміннями і навичками – це й оволодіння інтелектуальною та емоційною спадщиною, яку містять тексти художньої, науково-пізнавальної та іншої літератури.

Сучасна модернізація початкової освіти в Україні актуалізує проблему мовленнєвого розвитку молодших школярів, яка активізувалася внаслідок змін у соціально-культурному житті суспільства: нові досягнення науки й техніки, широкі можливості для індивідуального розвитку особистості. Разом з тим знижується інтерес до рідної мови і культури: люди менше спілкуються, діють тенденції до спрощення мови, використання смайлів, заміна українських слів іноземними тощо. Назріла потреба знайти шляхи розв'язання цієї проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У вирішенні проблеми формування комунікативної компетентності молодших школярів значний внесок зробили: Бадер В., Бунаков М., Буслав Ф., Варзацька Л., Вашуленко М., Горецький В., Гудзик І., Джежелей О., Канищенко А., Ладиченська Т., Львов М., Пономарьова К., Савченко О., Хорошкова О. та інші, які визначили шляхи, методи, прийоми, способи роботи з розвитку мовлення учнів початкової ланки освіти, але мовленнєвий розвиток молодших школярів на уроках читання, хоч і є передбачуваним у цьому контексті (праці Вашуленко О., Дубовик С., Науменко В., Савченко О., Ткачук Г.; своє бачення розв'язання цієї проблеми висвітлюють і вчителі початкових класів: Бондаренко Ю., Стадник Л., Чабайовська М., Чістякова В.), залишається сьогодні малодослідженим.

Метою статті є визначення змісту комунікативної компетентності та особливостей її формування у молодших школярів на уроках літературного читання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж з'ясувати сутність комунікативної компетентності, необхідно визначити зміст поняття компетентність, компетенція.

Так, за новим тлумачним словником української мови, компетенція – це добра обізнаність із чим-небудь; компетентний – той, який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий [3].

Українські вчені по-різному тлумачать поняття компетентності. Найбільшого поширення набуло визначення компетентності як сукупності знань і умінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію. Родигіна І. визначає компетентність як педагогічне явище «компетентність – це не специфічні предметні вміння та навички, навіть не абстрактні загально предметні мисленнєві дії чи логічні операції, а конкретні життєві вміння, необхідні людині будь-якої професії» [1, с. 49].

Хуторський А. поняття компетенція трактує як «сукупність знань, умінь і навичок, досвіду, які є характерними і необхідними для ефективної продуктивної діяльності у певній галузі»

[8, с. 58]. Компетентність є результатом оволодіння учнем відповідною компетенцією, що містить його особистісне ставлення до предмета діяльності. Тому компетентність у певній освітній галузі – це поєднання відповідних знань, умінь і навичок, здібностей, досвіду, що дозволяє ефективно визначити і вирішувати проблеми, характерні для певної сфери діяльності.

Отже, компетенцію потрібно розуміти як реальну вимогу до засвоєння учнями сукупності знань, способів діяльності, досвіду, ставлення з певної галузі знань, якостей особистості, яка діє в соціумі, а компетентність – як реально сформовані особистісні якості учня та досвід діяльності [1, с. 49].

На жаль єдиного погляду на різні визначення цих двох термінів поки ще немає. Ми будемо послуговуватися терміном «компетентність». На нашу думку, «компетентність» – це комплексна характеристика особистості, яка включає суму знань, навичок та відносин, що дають змогу ефективно здійснювати певну діяльність. На кожному віковому етапі компетентність має орієнтовні показники розвитку особистості. Нас передусім цікавило формування мовленнєвої компетенції учнів початкової школи.

Під мовленнєвою компетенцією учнів початкової школи ми розуміємо вміння уважно слухати і розуміти текст, запам'ятовувати з одного прослуховування його фактичний зміст, послідовність подій, основну думку висловлювання, переказувати прослухані чи прочитані твори, створювати монологічні висловлювання комунікативного спрямування, будувати діалог з урахуванням ситуації спілкування, толерантно ставитися до думок інших, дотримуватися норм етикету в спілкуванні, знати особливості українського національного етикету.

Сучасні дидактичні дослідження спрямовані на пошук методів, прийомів і форм навчання, що значно підвищують результативність таких двох важливих компонентів змісту навчання, як мовна і мовленнєва компетенція, які є складовими комунікативної компетенції учнів [5, с. 144]. Слід зазначити, що мовна компетенція включає два компоненти: мовний досвід, накопичений дитиною у процесі спілкування і діяльності, та знання про мову, засвоєні у ході спеціального навчання. Мовленнєва компетенція – комплексне поняття, яке, спираючись на мовну компетенцію, охоплює систему мовленнєвих умінь (вести діалог, сприймати, відтворювати і створювати усні й писемні, монологічні і діалогічні висловлювання), необхідні для спілкування в різних ситуаціях [2, с. 34]. Це доречно й адекватне використання мови і позамовних засобів виразності (інтонації, міміки, жестів), що здійснюються у конкретних комунікативних ситуаціях.

Сформувані мовленнєву компетенцію, тобто мовленнєві вміння і навички, можливо тільки на основі зразків усного і писемного мовлення – текстів, які вводяться у зміст навчання як самостійний чинник і становлять третій компонент змісту навчання (соціокультурна компетенція) [7, с. 45-46].

Тексти для читання є чи не найвдячнішим матеріалом для розвитку мовленнєвих та комунікативних умінь молодших школярів, адже перед ними найкращі зразки художнього мов-

лення – вірші і оповідання, загадки і прислів'я, казки і легенди. Вони є тим джерелом, який за належно організованої роботи поповнює словниковий запас дітей, викликає бажання поділитися думками і почуттями, дають змогу відпрацювати вміння діалогічного і монологічного мовлення [4, с. 132].

Слід наголосити, що формування комунікативної компетентності має носити послідовний і системний характер. Аналіз науково-методичної літератури з даної проблеми, педагогічного досвіду вчителів початкових класів дає підставу зробити висновок про те, що навчати молодших школярів комунікативно-доцільної організації тексту слід на основі спеціальних вправ, зокрема членування речень (тексту), складання мовленнєвої партитури для читання тексту, встановлення смислових і структурних зв'язків у творі, побудова власного висловлювання з опорою на модель комунікативного висловлювання, прояв вербальної реакції на комунікативну ситуацію, висловлення оцінних суджень і т.п. Особливе місце мають посідати вправи аналітико-конструктивного характеру, які, на наш погляд, дають можливість враховувати позицію читача. Відповідно до методичних задач текст, з одного боку, розглядається як предмет вивчення, а з іншого – використовується як засіб, за допомогою якого формується комунікативна компетентність молодших школярів.

Наведемо окремі приклади вправ, які доцільно використовувати для формування комунікативних умінь на уроках літературного читання в початковій школі.

Вправа 1. Формує уявлення про те, що кожне речення (абзац) у тексті виконує свою функцію, щоб була досягнута загальна мета твору. В залежності від задачі, яку ставить перед собою автор, від змісту твору одне й те саме речення може мати різний смисл. Щоб правильно зрозуміти твір, необхідно правильно зрозуміти кожне речення, а для цього необхідно уважно вчитуватися в сусідні з ним речення. Виконуючи запропоноване завдання, учні спостерігають за значеннєвими особливостями одного і того ж речення в різних текстах і за допомогою мовного експерименту з'ясовують роль логічного наголосу, пауз і порядку слів у передачі змісту (значення) речення.

Речення «Господина Ганна Іванівна була дуже доброю» може бути сприйнято по-різному і тому може починати два різних тексти. Учні пропонується уважно прочитати текст і поставити в перших реченнях логічний наголос і паузу так, щоб речення набуло тільки один смисл:

1) Господина Ганна Іванівна була дуже доброю. Вона всиновила сироту і стала хлопчику матір'ю. Добром, ласкою і турботою зігрівала йому серце;

2) Господина Ганна Іванівна була дуже доброю. Вона підтримувала ідеальний порядок в оселі й привчала до цього дітей. Своїм прикладом навчала їх нелегкої праці.

Діти повинні спробувати, замінивши порядок слів, змінити смисл речення так, щоб воно могло стати початком лише одного з текстів.

Вправа 2. Являє собою конструювання учнями комунікативних варіантів речення з однією гра-

матичною основою й однаковим лексичним наповненням. Учні мають усвідомити, що з точки зору читача кожне речення в тексті повідомляє щось нове, раніше невідоме з теми, якій присвячений текст. Нове стає зрозумілим читачеві, якщо воно спирається на раніше відоме.

Учням пропонується низка слів: прогулянка, повертатися, зимовий, весело, з, лижня, вечір, школярі. З даних слів треба скласти речення, які б були відповіддю на такі питання:

1. Що сталося?
2. Що робили школярі зимовим вечором?
3. Хто повертався зимовим вечором з лижньої прогулянки?
4. Коли поверталися школярі з лижньої прогулянки?
5. Звідки поверталися школярі зимовим вечором?
6. Як поверталися школярі з лижньої прогулянки?
7. З якої прогулянки школярі поверталися зимовим вечором?

Вправа 3. Спостереження за першими реченнями текстів у чинних підручниках з літературного читання допоможуть скласти в учнів уявлення про те, що ці речення виконують дуже важливе завдання: вони дають поштовх думкам читача, вводять його в текст. До першого речення можна поставити запитання, відповіддю на яке є увесь його зміст: Що трапилося? Що відбулося? У чім річ? Наприклад:

Почалася зима. Ведмедиця з ведмежатами солодко спали в барлозі. Щоранку дельфін припливав до берега моря в очікуванні друга.

Розуміння функціонального навантаження перших речень у тексті допомагає учням уникнути помилок, пов'язаної з уживанням на початку тексту контекстуально залежних речень і дасть можливість навчитися конструювати інформативні перші речення у власних текстах, відповідях на запитання тощо.

Учням пропонується текст без зачину (або першого речення), дати назву оповіданню і придумати такий початок, щоб він був пов'язаний з подальшим текстом:

... .. Гриб був старий, ніхто його не брав. Але Остапчик був радий і приніс гриб додому. Хлопчик думав, що він знайшов найкращий гриб. А гриб виявився гнилим і його викинули на смітник.

Вправа 4. Характер такої вправи спрямований на визначення залежності речення від контексту за допомогою питання. Це допоможе, по-перше, з'ясувати доцільність позиції, яке займає речення у тексті, по-друге, степінь його зв'язності з іншими реченнями, а також засоби зв'язності. Наприклад, у текст вставити пропущені речення так, щоб у кожному з них була частково відповідь у попередньому та орієнтовна відповідь у наступному, або переходила в нього.

Підйомний кран

1. Велике будівництво йде в місті.
2.
3. Кран дуже високий.
4.
5. Натисни кнопку.
6.
7. В ящиках ретельно складені цеглини.
8. Дійшов ящик до верхнього поверху.
9.
10. Він вивантажив цеглини.
11. Важко було носити цеглу сходами.
12. А.....

Висновки і пропозиції. Отже, формування комунікативної компетентності учнів – це складний і багатоаспектний процес, який потребує систематичної роботи. Вчитель має орієнтувати учнів на активну мовленнєву діяльність, що уподібнюється природним умовам комунікації. Спонукаючи учнів бути не спостерігачами, а активними учасниками на заняттях, залучаючи їх до спільної діяльності, педагог має підготувати учнів до життя в суспільстві, виробити в них здатність до пізнання світу й самих себе, до творчої праці та взаємодії з іншими людьми. В подальшому планується розробка моделі формування комунікативної компетентності молодших школярів на основі взаємозв'язку уроків літературного читання та роботи з дитячою книжкою.

Список літератури:

1. Бібік Н.М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – С. 49.
2. Богущ А.М. Мовленнєва готовність старших дошкільників до навчання у школі / А.М.Богущ, Н.Є.Шиліна. – Одеса: ПНЦ України, 2003. – 335 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови : Близько 170000 сл. та словосполучень / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: Перун, 2001. – 1440 с.
4. Гордієнко О.А. Робота над формуванням комунікативної компетенції учнів на уроках читання / О.А.Гордієнко, Л.В.Копишинська // Шляхи вдосконалення мовної компетенції сучасного педагога (Матеріали регіональної науково-методичної конференції, 27 березня 2008 р.). – Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – С. 132–135.
5. Міненко Л.М. Формування комунікативної компетентності молодших школярів на уроках з рідної мови / Л.М. Міненко, З.В. Залібовська-Гльницька, О.А. Шимченко // Творча особистість учителя як передумова інноваційних процесів у початковій школі. – Житомир, 2004. – С. 144-149.
6. Рекомендації Європейського Парламенту та Європейської Ради від 18 грудня 2006 року щодо ключових компетентностей ціложиттєвої освіти (2006/962/ЕС) [Електрон. ресурс]. – режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_975
7. Хорошківська О.Н. Методика навчання української мови у початкових класах шкіл з російською мовою викладання / О.Н. Хорошківська. – К.: Промінь, 2006. – 256 с.
8. Хуторський А. Ключевые компетентности как компонент личностно ориентированной парадигмы образования / А. Хуторський // Народное образование. – 2003. – №2. – С. 58-64.

Подановская Г.В.

Педагогический колледж

Львовского национального университета имени Ивана Франко

ОСОБЕННОСТИ РАБОТЫ НАД ФОРМИРОВАНИЕМ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРНОГО ЧТЕНИЯ

Аннотация

В статье исследованы основные теоретические аспекты формирования коммуникативной компетентности учащихся начальной школы. Сделан анализ понятий «компетентность», «компетенция», «коммуникативная компетентность». Раскрыта роль уроков литературного чтения, которые способствуют опыта межличностного общения. Рассмотрены особенности работы над формированием коммуникативной компетентности младших школьников на уроках литературного чтения.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, коммуникативная компетентность, младшие школьники, литературное чтение.

Podanovska H.V.

Pedagogical College of Ivan Franko National University of Lviv

PECULIARITIES OF WORK ON THE FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF PRIMARY SCHOOL PUPILS AT LITERATURE READING LESSONS

Summary

The article deals with the main theoretical aspects of the formation of communicative competence of primary school pupils. The analysis of the notions “competence”, “competency”, “communicative competence” is done. The role of literature reading lessons that provoke interpersonal communication is depicted. The peculiarities of work on the formation of communicative competence of primary school pupils at literature reading lessons are revealed.

Keywords: competence, competency, communicative competence, primary school pupils, literature reading.